

A Sociological Investigation of the Social Deprivation of Zabol's Rural Girls and Its Related Factors

Mahnaz Farahmand¹, Fatemeh Foruzandeh Moghaddam²

Received: Nov. 18, 2017; Accepted: Mar. 30, 2018

Extended Abstract

Social deprivation is a fact that some people are so much more exposed than others. But among them, demographic groups of single girls in rural areas are those who are severely affected by social Deprivation. So this research investigates the social deprivation of Zabol's rural girls and the related factors by a sociological view. Theoretical framework of research is the theories of Giddens, Zebra, Granovetter, and Bloomberg. The used method is the Servey technique and the data are collected by the research-made and standard questionnaire. 384 people were selected as samples based on the Cochran formula and by multistage cluster sampling proportional with PPS size. To measure reliability, Cronbach's alpha coefficient was used. Social deprivation is examined by six dimensions of deprivation including deprivation of marriage, social communication, social participation, education, leisure time and mentality. The greatest deprivation was observed in the area of marriage deprivation and the least deprivation in the area of leisure deprivation. Findings of the research indicated that there is a meaningful relationship between variables of parents, traditional attitude, gender discrimination, available social and economic resources, Education, Income and social deprivation. Among these variables, rural fatalism variable and parents' traditional attitude variable plays the most significant role in clarifying the social deprivation. The results of the regression analysis indicated that the independent variables introduced in the regression model could predicate 36 percent of the dependent variable variance.

Keywords: deprivation, traditional attitude, resources, inequality, rural girls in Zabol

---

1. Assistant Professor in Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran (Corresponding Author)

✉ farahmandm@yazd.ac.ir

2. MA Student in Sociology, Faculty of Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran.

✉ foruzandeh@gmail.com .f52

INTRODUCTION

Social deprivation is a fact to which some people are more exposed than the other. Due to various social, economic, and cultural factors, some population groups including single girls living in rural areas are affected widely by Social deprivation.

PURPOSE

The purpose of this study was to investigate social deprivation of girls in Zabol villages and related factors to this issue.

METHODOLOGY

In this study, survey research method was used. Statistical population included the girls aged 15 and above living in Zabol villages. Based on Cochran's Formula and multi-stage cluster sampling, 384 girls were selected to participate in this study. To do that, at first, 4 different sections of Zabol were chosen as four main clusters. Then, the villages in each section were considered as blocks for each cluster. In the final step, researchers went to the participants' homes to conduct the study. The main instrument used in this study was a questionnaire. After considering the reliability and validity of the questionnaire in earlier stages, the researchers decided to use it in the final stage in order to gather the required data. In this study, content validity was used and for measuring the instrument reliability, the researchers made use of Cronbach's Alpha.

Dependent variable was Social deprivation and the Independent variables were parents' traditional attitudes, gender inequality, and available socioeconomic resources which were measured on the Likert scale with the cronbach's Alpha greater than 0.7.

RESULT

Results presented in table 1 indicate that the mean of social deprivation among the girls living in Zabol villages is higher than the normal rate and confirm the high deprivation in this part of Iran. From among the various aspects of social deprivation, marriage deprivation had the highest mean and leisure time deprivation at the lowest mean. Moreover, results show that the variable "parents' attitude" had the highest mean indicating the parents' traditional attitudes toward girls' early marriage, inattention to their education, and spending little amount of money for their education. In addition, results reveal that the mean of gender inequality among the girls living in Zabol villages was higher than the normal rate; and from among the three aspects of gender inequality, economical aspect had the lowest mean while cultural dimension had the highest mean. In the current study, majority of the girls agreed upon the issue that boys receive the highest attention,

better equipment, and more freedom. Moreover, it was revealed that Zabol villages do not have adequate treatment facilities (0/58), experienced doctors (68/1), bathrooms (88/1), and enough parks (82/3), and most of the people go to other cities for treatment (65/7).

Table 1: Descriptive Statistics for Sociological Deprivation and Its Dimensions

Dependent Variable	Buoys	Buoy Mean	Standard Deviation	Minimum	Maximum	Variation Range
Sociological Deprivation	45	145	24/707	81	203	122
parents' traditional attitude	5	18/84	4/27	5	25	20
Rural resources	15	44/83	9/55	29	67	38
Gender Inequality	19	72	9/233	35	79	44

DISCUSSION

In the present study, the relationship between parents' traditional attitude and social deprivation of girls confirmed such hypotheses. That is to say, with increasing the traditional attitude of parents, the social deprivation of girls increased as well. Results of the current study were in line with the findings of some other studies conducted by Alibeigi and Heidari (2015), Sharma and Saini (2013), and Losindilo et al (2010). Another finding of this study was that when culture and thoughts are affected by gender and gender differences become widespread in the society, girls will receive more deprivation in a way that they cannot be as active as boys in the society, they will receive less facilities and equipment, and they cannot have appropriate interaction in the society. These findings correspond to the results of other studies carried out by Moaeidfar (2004), Pourtaheri and Pourverdi nejat (2009), Dehnavi and Moaeidfar (2005) Qiang et al. (2008), and Sultana et al. (2010). Another finding of the current study was that there is a significant and reverse correlation between available socioeconomic resources and girls' Social deprivation. In other words, if the available socioeconomic resources were low, sociological deprivation of the girls would increase and vice versa. From among the variables entered to the regression analysis, parents' traditional attitude had the highest effect on girls' social deprivation. Totally, parents' attitude, gender inequality, available resources, education and income were responsible for 36% of the sociological deprivation variance.

Table 2: multilevel regression for different variables of the study

Predictor Variable	Unstandardized Coefficient		Beta)(	t	sig
	B	Standard Error			
parents' traditional attitude	2/427	0/349	0/420	12/034	0/000
Gender Inequality	0/746	0/166	0/278	4/484	0/000

Predictor Variable	Unstandardized Coefficient		Beta)(	t	sig
	B	Standard Error			
Rural resources	-0/821	0/111	-0/321	-7/498	0/000
Education	-5/356	1/236	-0/195	-4/332	0/000
Adjusted R Square=0/368		R Square=0/378		R=0/615	

CONCLUSION

The main variables of the current study confirmed that social- cultural deprivations can pass from one generation to another, and if they rooted and embedded in the society and people's mind, it will remain for a long period of time and even for several Generations which can affect the People's lifestyle, opportunities and actions. This finding was in line with the results of some other relevant studies conducted by Giddenz (2007), Naghdi and Balali (2010), Sharma and Saini(2013), Lozindilu et al. (2010). They believed that social deprivation becomes present when the people in society are deprived of equality and the opportunities, social rights, and facilities are not distributed equally.

NOVELTY

The study of multiple dimensions of social deprivation with precise and comprehensive scrutiny was one of its most important innovation in the present study.

Deep analysis of the social deprivation reveals that this kind of deprivation is a social, political, and cultural phenomenon which is made up in the society. Therefore, it is necessary for the experts and stakeholders to recognize the girls' potential abilities and improve them by providing education, developing various skills, providing jobs, increasing their income, and making other resources available to these groups. In this way, girls can be active in scientific, artistic, and cultural scopes.

BIBLIOGRAPHY

- Ali Beygi, A. H., & Heydari, H. (2015). Barresi-ye negareš-e vāledeyn be edāme-ye tahsil-e doxtarān-e rustāyi (Motāle'e-ye mowredi: Rustāhā-ye šahrestān-e Sonqor va Koliaei [Studying parent's attitudes toward rural girls' education, Case study of Sonqor villages]. *Journal of Rual Research*, 6(3), 593-612.
- Alireza Nejad, S., & Saraei, H. (2007). Gostare-ye šabake-ye ravābet-e ejtemā'i-ye zanān-e šahri va ta'sir-e tahsilāt-e dānešgāhi va ešteghal bar ānān [The network of the social relationships of urban women and the impact of university education and employment on them]. *Human Sciences Journal*, 53, 223-252.
- Alizadeh, M. (2010). Naqš-e ešteghāl-e zanān dar towse'e [The role of women in employment]. *Scientific Quarterly of Women and Culture*, 2(5), 49-59.
- Amone, C., Julie, A., & Akot, D. (2013). A culture and girl-child education in Northern Uganda. *Prim Research on Education (PRE)*, 13, 570-578.
- Ashtari Mehrjerdi, A., Hossein Poor Motlagh, M., & Hatami Moghaddam, Z. (2014). Barresi-ye vaz'iyat-e mahrumiyat-e ejtemā'i dar miyān-e javānān-e 18 tā 30 sāl-e šahr-e Tehran [Studying the status of social deprivation among young people aged 18-30 in Tehran]. *Sociological Studies of Iran Quarterly*, 4(12), 61-75.
- Bassouk, E. L., & Donelan, B. (2003). Social deprivation. In B. L. Green, M. J. Friedman, J. T. V. M. De Jong, S. D. Solomon, T. M. Keane, J. A. Fairbank, B. Donelan, & E. Frey-Wouters (Eds.), *Trauma intervention in war and peace: Prevention, practice, and policy* (pp. 33-55). New York City: Kluwer Academic Publishers.
- Dehnawi, J., & Moidfar, S. (2005). Barresi-ye rābete-ye ehsās-e nābarābari-ye jensiyati va angize-ye taharrok-e ejtemā'i dar doxtarān-e dānešju [Studying relationship between gender inequality and motivation of social mobility in female Students]. *Quarterly Of Women's Research*, 3(7), 51-75.
- Firoozabadi, S. A., & Sadeghi, A. R. (2013). *Tard-e ejtemā'i ruykardi jāme'ešenāxti be mahrumiyat* [Social exclusion: A sociological approach to deprivation] (1st ed.; pp. 153-157). Tehran, Iran: Ghadyani.
- Ghaffari, Gh., & Tajoddin, M. B. (2005). Šenāsāyi-ye mo'allefehā-ye mahrumiyat-e ejtemā'i [Identification of social exclusion components]. *Social Welfare Quarterly*, 5(17), 33-56.
- Ghazi Nejad, M., & Savalan Poor, E. (2007). Barresi-ye rābete-ye tard-e ejtemā'i va āmādegi barāye e'tiyād [Examining the relationship between social exclusion and preparedness for addiction]. *Journal of Social Problems of Iran*, 16(63), 139-180.
- Giddens, A. (1994). *Jāme'ešenāsi* [Sociology] (M. Sabouri, Trans.). Tehran, Iran: Ney.

Iran Cultural Research

Abstract

- Hamidian, A., Hezbavi, A., & Yoosefvand, H. R. (2014). Faqr, nābarābari, tabaqe-ye motevasset dar Iran [Poverty, inequality, middle class in Iran]. *Social Development*, 9(1), 37-66.
- Kazemi Poor, Sh. (2004). Tahavvol sen-e ezdevāj-e zanān dar Iran va avāmel-e jam'iyati-ye mo'asser bar ān [The evolution of the marriage age of women in Iran and the demographic factors affecting it]. *Women's Research Quarterly*, 2(3), 103-124.
- Lewis, M. A., & Lockheed, M. E. (2000). *Exclusion, gender and schooling: Case studies from the developing world*. Washington, DC: Center for Global Development.
- Losindilo, E., Mussa, A., & Akarro, R. (2010). Some factors that hinder women participate in social, political and economic activities in Tanzania. *Arts and Social Sciences Journal*. doi: 10.4172/2151-6200.1000004
- Majdoddin, A. (2007). Barresi-ye dalāyel va āsār-e afzāyeš-e sen-e ezdevāj-e doxtarān-e rustāyi dar Ashtian [Study of the causes and effects of increasing the age of marriage of rural girls in Aashtian]. *Human Sciences Journal*, 53, 375-386.
- Mensch, B. S., Ibrahim, B. L., Lee, S. M., & El-Gibaly, O. (2003). Gender-role attitudes among Egyptian Adolescents. *Studies in Family Planning*, 34(1), 8-18. doi: 10.1111/j.1728-4465.2003.00008.x
- Moidfar, S. (2004). Tamāyoz-e jensi-ye rustāiyan dar kār, ferāghat, fa'aliyat va masraf-e kālāhā-ye farhangi [Sexual differentiation of villagers in work, leisure, activity and consumption of cultural goods]. *Journal of Sociology of Iran*, 5(2), 179-200.
- Naghdi, A., & Balali, E. (2010). Mas'ale-ye ejtemā'i-ye xāmuš va nāmar'i: Kāheš-e šāns-e ezdevāj barāye doxtarān-e rustāyi (Bā ta'kid bar yāftehāyi az noqāt-e rustāi-ye Hamedan) [The Silent and invisible Social issue: Reducing the Luck of Marriage for Rural Girls (Emphasizing the findings of Hamedan rural Areas)]. *Journal of Rural Development*, 2(2), 79-80.
- Niazi, M., Ashayeri, T., Saadati, M., Montazery Khosh, H., & Omraninejad, F. (2017). Tabyin-e jāme'ešenāxti-ye farhang-e faqr-e rustāyi: Motāle'ei dar bāb-e rustāhā-ye ostān-e Ardebil [Sociological explanation of culture of poverty: Case study of Ardabil province villages]. *Journal of Social Problems of Iran*, 8(1), 167-188.
- Poortaheri, M., & Poorverdi Nejat, M. (2009). Sanješ-e nābarābari-ye jensiyati dar beyn-e zanān-e rustāyi: Motāle'e-ye mowredi: Ostān-e Gilan [Measuring gender inequality among rural women, case study of Gilan]. *Historical Sociology*, 1(2), 115-155.
- Qiang, D., Xiaoyun, L., Hongping, Y., & Keyun, Z. (2008). Gender inequality in rural education and poverty. *Chinese Sociology & Anthropology*, 40(4), 64-78. doi: 10.2753/csa0009-4625400405
- Rostami, F., Sahraei, M., Maleki, T., Sasani, F., & Shahmoradi, M. (2014). Āsibšenāsi-ye

čalešhā va moškelāt-e doxtarān dar javāme'-e rustāyi (Mowred-e motāle'e: Dehestān-e Mahidasht šahrestān-e Kermanshah) [Pathology of the challenges and problems of girls in rural communities, case study of Mahidasht County, Kermanshah]. *Journal of Woman in Development and Politics Magazine*, 12(4), 489-506.

Safavi, I., Zamiran, B., Maarefvand, M., & Arshi, M. (2014). Tavānmandsāzi-ye eqtesādi-ye doxtarān va zanān-e javān dar kešvarhā-ye Afrikāei, Latin America va howze-ye Daryā-ye Caraiibbean [Economic empowerment of young girls and young women in Latin America and the Caribbean Sea countries]. *Social Work Quarterly*, 3(4), 3-12.

Sebastian, M. P., Grant, M., & Mensch, B. (2005). *Integrating adolescent livelihood activities within a reproductive health program for Urban Slum Dwellers in India*. New Delhi: Population Council.

Sharma, P., & Saini, N. (2013). Health, social and emotional problems of college students. *Journal of Humanities And Social Science*, 14(5), 21-34.

Sultana, B., Zaaba, Z. B., & Umemoto, K. (2010). Women's empowerment through the development of micro entrepreneurship in rural Bangladesh. *The Social Sciences*, 5(1), 1-9. doi: 10.3923/sscience.2010.1.9

Undiyaundeye, F. A., Igiri, I. E. (2015). The status of the girl-child at the primary, junior secondary and senior secondary schools in Northern Cross River State, Nigeria. *International Journal of Multidisciplinary Thought*, 283-289.

Zeynal Faam, A., & Aghdasi, A. N. (2012). Avāmel-e mohiti va eĵtemā'i-ye mo'asser dar tark-e tahsil (bāzmāndegān az tahsil) dānešāmuzān-e doxtar-e dabirestānhā-ye šahrestān-e Miandoab dar sāl-e tahsili-ye 2010-2011 [A study of the effective social and environmental factors on female high-school students' drop-out in Miandoab township in 2010-2011]. *Education and Evaluation* 5(17), 113-130.

Iran Cultural Research

Abstract

بررسی جامعه‌شناختی محرومیت اجتماعی دختران روستایی زابل و عوامل مرتبط با آن

مهناز فرهمنده^۱، فاطمه فروزنده مقدم^۲

دریافت: ۱۳۹۶/۰۸/۲۷ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۱/۱۰

چکیده

محرومیت اجتماعی، واقعیتی است که برخی افراد به اندازه قابل توجهی بیشتر از دیگران در معرض آن هستند. در این میان، گروه‌های جمعیتی متشکل از دختران مجرد در نواحی روستایی، کسانی هستند که به شدت از محرومیت اجتماعی آسیب می‌بینند. بر همین اساس، این پژوهش به بررسی جامعه‌شناختی محرومیت اجتماعی دختران روستایی شهرستان زابل و عوامل مرتبط با آن پرداخته است. چارچوب نظری پژوهش، نظریه زیبرا، بوردیو، بلوم برگ، و نارایان و روش مورد استفاده، تکنیک پیمایش است. داده‌ها با ابزار پرسش‌نامه محقق‌ساخته و استاندارد به دست آمده است. جامعه آماری پژوهش، دختران روستایی شهر زابل هستند که تعداد ۳۸۴ نفر به عنوان نمونه براساس فرمول کوکران و به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای متناسب با حجم pps انتخاب شده‌اند. برای سنجش پایایی، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. محرومیت اجتماعی در شش بعد محرومیت از ازدواج، محرومیت از شبکه روابط اجتماعی، محرومیت از مشارکت اجتماعی، محرومیت آموزشی، محرومیت اوقات فراغت، و محرومیت فکری، سنجیده شده است. بیشترین محرومیت در بعد محرومیت از ازدواج و کمترین محرومیت در بعد محرومیت اوقات فراغت مشاهده شد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین متغیرهای مورد بررسی نگرش سنتی والدین، نابرابری جنسیتی، منابع در دسترس اقتصادی-اجتماعی محیط، تحصیلات، و درآمد، با متغیر محرومیت اجتماعی، رابطه معناداری وجود دارد. در این میان، متغیر نگرش سنتی والدین، بیشترین نقش را در تبیین متغیر محرومیت اجتماعی ایفا می‌کند. نتایج تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل وارد شده به مدل رگرسیون، ۳۶ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کرده است.

کلیدواژه‌ها: محرومیت، نگرش سنتی، منابع نابرابری، دختران روستایی زابل

* داوران این مقاله: آمنه صدیقیان بیدگلی (استادیار پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی)؛ و احمد نادری (استادیار انسان‌شناسی دانشگاه تهران)

۱. استادیار جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران (نویسنده مسئول) rahmandm@yazd.ac.ir

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. f52.foruzandeh@gmail.com

محرومیت اجتماعی، اتفاقی است که می‌تواند برای هر فردی رخ دهد، اما برخی افراد به میزان قابل توجهی بیشتر از دیگران در معرض این خطر هستند. در این میان، گروه‌های جمعیتی متشکل از دختران مجرد در برخی از نواحی روستایی، کسانی هستند که به شدت از محرومیت اجتماعی آسیب می‌بینند. آنان به دلیل بافت ویژه روستا و ارزش‌ها و عقاید مرتبط با این جوامع، محرومیت و ضعف شبکه اجتماعی، و عدم دسترسی به تسهیلات فراغتی و تفریحی، با طیف گسترده‌ای از عوامل روبه‌رو هستند که آنان را از داشتن فرصت‌هایی که پیش روی اکثریت جمعیت است، محروم می‌کند (رستمی و همکاران، ۱۳۹۳، ۵۰۶-۴۸۹).

واژه محرومیت اجتماعی، واژه پیچیده‌ای است و هیچ تعریف جامعی برای آن ارائه نشده است. برخی محرومیت اجتماعی را به معنی محدودیت دسترسی به جهان اجتماعی ناشی از وضعیت اجتماعی-اقتصادی ضعیف یا آموزش ضعیف تعریف می‌کنند. محرومان اجتماعی ممکن است محرومیت از ظرفیت‌های ابتدایی و پایه ناشی از عدم آزادی را بیشتر از درآمد پایین تجربه کنند. این عدم آزادی، شامل کاهش فرصت‌ها، صداها، سیاسی، و شأن و منزلت می‌شود. محرومیت اجتماعی به معنای کاهش یا جلوگیری از تعاملات فرهنگی معمولی بین فرد و جامعه است (باسوک^۱ و دونلان^۲، ۲۰۰۳). محرومیت اجتماعی به معنای فقدان نسبی پاداش‌های جامعه، مانند حیثیت، قدرت، منزلت اجتماعی، و فرصت‌های مشارکت در فعالیت‌ها و سازمان‌های مختلف است که می‌تواند با محرومیت اقتصادی همراه باشد. محرومیت اجتماعی، تنها در ارتباط با مفاهیم مادی و فقر تعریف نمی‌شود، بلکه مهم‌تر از آن، حقوق شهروندی و سیاسی را نیز در بر می‌گیرد. همچنین، محرومیت اجتماعی می‌تواند به فقدان برابری جنسیتی نیز مربوط باشد (غفاری و تاج‌الدین، ۱۳۸۴، ۴۵-۴۴).

زندگی در فقر و تجربه نابرابری جنسیتی برای دختران روستایی، از مؤلفه‌های عمده محرومیت اجتماعی است و مشکلات مالی و بهداشتی را در پی دارد. محرومیت اجتماعی (به دلیل عدم دسترسی به آموزش، خدمات، منابع، تصمیم‌گیری، و تجارت) فقر را - هم در سطح فردی و هم اجتماعی - برای دختران رقم می‌زند و تجربه واقعی محرومیت و تبعیض،

1. Bassouk
2. Donelan

سبب ایجاد احساس ناتوانی، کاهش اعتماد به نفس، و افزایش نابرابری جنسیتی می‌شود (منش^۱ و همکاران، ۲۰۰۳). در چند دهه اخیر، برنامه‌های توسعه و نوسازی - با وجود دستاوردهای فراوان - نتوانسته‌اند بهبود پایداری در شرایط دختران روستایی پدید آورند و به رفع محرومیت آن‌ها از بسیاری از حقوق و خدماتی کمک کنند که در نقاط شهری برای دختران وجود دارد.

مهاجرت گسترده مردان جوان به شهرها، زندگی در محیط روستا و مشکلات اجتماعی ناشی از آن، مانند فقر اقتصادی، بیکاری، ازدواج و سکونت دائم پسرهای روستایی در شهرها، و برهم خوردن نسبت جنسیتی در روستاها، موجب کاهش شانس ازدواج دختران شده است، اما این خلأ، همراه با ننگ‌های ناشی از عدم ازدواج و خطر پیوستن به خیل مجردان قطعی در جوامع سنتی و بسته‌تر روستایی، اهمیت این معضل را افزایش می‌دهد (نقدی و بلالی، ۱۳۸۹، ۸۰-۷۹)؛ در حالی که در محیط شهری، تأخیر در سن ازدواج، پذیرفته شده و فرصت‌های بیشتری برای بلوغ فکری و عاطفی، تحصیل، کار، اوقات فراغت (از تماشای تلویزیون گرفته تا ورزش و پارک، خیابان، اینترنت، و تنوع حضور در مراکز خرید) به دختران بخشیده است، اما اغلب این فرصت‌ها در اختیار دختران جوان روستایی نیست (کاظمی‌پور، ۱۳۸۳، ۱۲۴-۱۰۳)؛ بنابراین، دختران روستایی در کنار همه محرومیت‌های اجتماعی، به دلیل ازدواج نکردن، در معرض طرد اجتماعی ناشی از تجرد قطعی نیز قرار گرفته‌اند (غفاری و تاج‌الدین، ۱۳۸۴، ۵۶-۳۳). در روستاهای ایران، امکان دستیابی به راه‌ها و وسایل مورد نیاز در راستای ازدواج، برای دختران کم است، زیرا دختران جامعه روستایی به دلیل نداشتن استقلال و آزادی‌های اجتماعی و اقتصادی در جامعه مردسالار روستایی، امکان تصمیم‌گیری مستقل را کمتر دارند و نمی‌توانند همانند پسرها به منظور کسب تخصص و شغل، مهاجرت کنند (مجدالدین، ۱۳۸۶، ۳۸۶-۳۷۵).

محرومیت اجتماعی، موانع آموزشی بسیاری برای دختران ایجاد می‌کند؛ به گونه‌ای که این تلفیق موانع آموزشی با عوامل فرهنگی و اقتصادی به میزان بیشتری موجب محرومیت دختران از آموزش در سطوح بالاتر می‌شود؛ برای مثال، بعضی خانواده‌ها وقتی مدرسه از خانه فاصله داشته باشد، یا معلمان، مرد باشند (اقدسی و زینال‌فام، ۱۳۹۱، ۱۳۰-۱۱۳)، تمایلی به تحصیل دختران

ندارند که این امر به‌ویژه برای دانش‌آموزان دختر، پیامدهای منفی در بعد فردی و اجتماعی دارد، زیرا این حادثه، نوجوانان را زودتر از موعد، درگیر نقش بزرگسالان می‌کند و هنگامی که شکاف جنسیتی در گروه‌های اجتماعی محروم با شکاف ناشی از محرومیت اجتماعی ترکیب می‌شود، تفاوت تحصیلات دختران گروه‌های اجتماعی محروم و دختران دیگر در جامعه، بیشتر احساس می‌شود (لوئیس^۱ و لوکهد^۲، ۲۰۰۰) و اگر این نابرابری جنسیتی در سرمایه‌های انسانی، دارایی‌های فیزیکی، و تفاوت‌های جنسیتی باقی بماند (صفوی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۲-۳)، دختران و در پی آن، زنان، ظرفیت بسیار کمتری برای تبدیل انتخاب‌های شخصی به نتایج موردنظر دارند. وجود نابرابری‌ها در زمینه اشتغال، مانعی است برای ورود زنان به برخی مشاغل که در برداشت‌های عامیانه، مردانه تلقی می‌شوند و سبب انعطاف‌ناپذیری بازار کار می‌شود؛ این امر نقش مهمی در افزایش فقر - به‌ویژه برای دختران - در جامعه دارد. علاوه بر این، نابرابری‌ها بر تحصیلات و آموزش و فراگیری مهارت‌های نسل بعد نیز تأثیر منفی می‌گذارد، زیرا تصمیمات والدین برای تعیین سطح تحصیلات دختران و پسران و سمت‌وسوی آن، با توجه به فرصت‌های شغلی شکل می‌گیرد و موقعیت پایین‌تر زنان در بازار کار، سبب بی‌عدالتی و ناکارآمدی اقتصادی (فقر مادی و درآمدی) می‌شود و می‌تواند در بروز محرومیت اجتماعی مؤثر باشد (علیزاده، ۱۳۸۹، ۵۹-۴۵).

براساس نتایج تحقیقات انجمن جمعیت، دختران روستایی، حمایت و شبکه اجتماعی محافظت‌شده‌ای ندارند (سباستین^۳ و همکاران، ۲۰۰۵) که این امر می‌تواند موجب افزایش آسیب‌پذیری آن‌ها در حیطه‌های بهداشتی و اقتصادی شود. این دختران با موانعی برای دوست‌یابی، آموختن مهارت‌های زندگی، دسترسی به خدمات بهداشتی، و... روبه‌رو می‌شوند (صفوی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۲-۳). در زنجیره فقر زابل و روستاهای آن، دختران روستایی دچار فقر دوچندانی هستند؛ به‌گونه‌ای که از دسترسی به بسیاری از امکانات، محروم هستند. محرومیت مناطق روستایی، بیشترین آسیب را برای دختران خانواده در پی دارد. این موضوع می‌تواند در آینده نزدیک به‌لحاظ ازدواج، سلامت، و بهداشت، مشکلات جدی‌ای ایجاد کند. در برخی از روستاهای زابل، محرومیت از تحصیل و عدم دسترسی به امکانات مناسب برای

1. Lewis
2. Lockheed
3. Sebastian

گذران زندگی و اوقات فراغت، اغلب دختران را در معرض ازدواج‌های زودهنگام قرار می‌دهد. اگر اجبارها و الزامات سنتی را کنار بگذاریم (که ممکن است تأثیر زیادی بر ازدواج زودهنگام دختران این مناطق داشته باشد)، باید به این مسئله اشاره کنیم که در بسیاری از مواقع، واقعاً اجباری از سوی خانواده برای ازدواج این دختران وجود ندارد. واقعیت این است که هنگامی که شرایط و امکان تحصیل برای یک دختر بچه ۱۵-۱۴ ساله ساکن این مناطق فراهم نباشد، هیچ تفریح و دغدغه دیگری برای گذران روزمرگی‌ها در این مناطق دورافتاده وجود ندارد و به همین دلیل، دختر بچه‌ها چاره‌ای جز ازدواج ندارند. ما در این پژوهش در پی فهم و سنجش محرومیت اجتماعی و دلایل آن در بین دختران روستایی زابل هستیم و به وضعیت محرومیت اجتماعی دختران براساس متغیرها و شاخص‌های محرومیت اجتماعی می‌پردازیم. پرسش‌های اصلی پژوهش عبارتند از اینکه «چگونه دختران روستایی در چرخه زندگی به گونه‌ای نظام‌مند از جریان اصلی اجتماع محروم می‌مانند و به حاشیه رانده می‌شوند؟» و «چه عواملی سبب محرومیت دختران از عرصه اجتماع می‌شوند؟»

فرضیه‌های پژوهش بدین شرح است: ۱. بین ویژگی‌های فردی (سن، تحصیلات، درآمد) و محرومیت اجتماعی دختران، رابطه وجود دارد؛ بین نگرش سنتی والدین و محرومیت اجتماعی دختران، رابطه وجود دارد؛ بین منابع در دسترس اقتصادی-اجتماعی محیط و محرومیت اجتماعی دختران، رابطه وجود دارد؛ و بین نابرابری جنسیتی و محرومیت اجتماعی دختران، رابطه وجود دارد.

۱. پیشینه پژوهش

در این بخش، پژوهش‌های مرتبط با موضوع را در دو قسمت پژوهش‌های داخلی و پژوهش‌های خارجی مطرح می‌کنیم. درباره موضوع محرومیت اجتماعی، پژوهش‌های فراوانی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم انجام شده‌اند که در ادامه به آن‌ها می‌پردازیم.

نیازی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «تبیین جامعه‌شناختی فرهنگ فقر در باب روستاهای استان اردبیل» به این نتیجه رسیده‌اند که متغیرهای مشارکت اجتماعی، وابستگی به دیگران، منزلت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، خشونت اجتماعی، انزوای اجتماعی، و پایگاه اقتصادی-اجتماعی ارثی، رابطه معناداری با فقر دارند و متغیر بیکاری و اقتدارطلبی، فاقد رابطه

معناداری با فرهنگ فقر هستند. عدم مشارکت اجتماعی فقرا در مسائل مدنی، زمینه‌ساز فرهنگی شدن فقر است.

در پژوهشی با عنوان «بررسی نگرش والدین به ادامه تحصیل دختران روستاهای شهرستان سنقر و کلیایی» نوشته علی بیگی و حیدری (۱۳۹۴) مشخص شده است که نگرش والدین به ادامه تحصیل دختران در روستاهایی که دارای مدارس راهنمایی دخترانه و دبیرستان دخترانه هستند، مثبت و در روستاهایی که فاقد این مدرسه‌ها هستند، منفی است. نگرش منفی والدین، از عواملی همچون ضعف اقتصادی خانوارهای روستایی و مختلط بودن مدرسه‌های روستایی نشئت می‌گیرد. اشتری مهرجردی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی وضعیت محرومیت اجتماعی در میان جوانان ۱۸ تا ۳۰ سال شهر تهران» مشخص کرده‌اند که محرومیت اجتماعی، متغیری پیچیده و چندوجهی است که از طریق متغیرها و مؤلفه‌های مختلفی سنجیده می‌شود. همچنین، متغیرهای زیادی بر این پدیده، تأثیرگذار هستند، اما مهم‌ترین متغیر، منطقه محل سکونت است.

در پژوهشی با عنوان «مسئله اجتماعی خاموش و نامرئی: کاهش شانس ازدواج برای دختران روستایی استان همدان» به قلم نقدی و بلالی (۱۳۸۹) مشاهده می‌شود که یکی از عوامل کاهش شانس ازدواج دختران روستایی در روستاهای استان همدان، موانع اقتصادی-اجتماعی است.

براساس یافته‌های پژوهش پورطاهری و پوروردی نجات (۱۳۸۸) با عنوان «سنجش نابرابری جنسیتی در بین زنان روستایی استان گیلان» - که با روش مطالعه اسنادی و نیز روش پیمانی انجام شده است - بیش از نیمی از زنان روستایی، احساس نابرابری جنسیتی دارند. یافته‌های پژوهش علیرضائزاد و سرایی (۱۳۸۶) با عنوان «گستره شبکه روابط اجتماعی زنان شهری و تأثیر تحصیلات دانشگاهی و اشتغال بر آنان» نشان می‌دهد که تحصیلات دانشگاهی، فرصت دستیابی به سطوح متنوع روابط اجتماعی را برای زنان شهری فراهم می‌کند و اشتغال، سبب پایدار شدن این روابط می‌شود. زن ایرانی در شرایط سنتی در محدوده روابط خانوادگی خود زندگی می‌کند و روابط اجتماعی وی از جنس روابط خویشاوندی است، اما با دسترسی به دو عنصر تحصیلات دانشگاهی و اشتغال، شاهد ظهور عناصر نقش در شبکه روابط اجتماعی این بانوان هستیم.

پژوهشی با عنوان «تمایز جنسی روستاییان در کار، فراغت، فعالیت، و مصرف کالاهای فرهنگی» به قلم معیدفر (۱۳۸۳) انجام شده است که نشان می‌دهد، در موقعیت‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی، نقش‌های خانه‌داری کاملاً به‌عهده زنان است؛ درحالی‌که نقش‌های مردان، منحصر به بیرون از خانه و ایفای نقش‌های شغلی است. در بررسی میزان اوقات فراغت زنان و مردان روستایی نیز نابرابری جنسیتی را می‌توان مشاهده کرد. این امر این فرض را تقویت می‌کند که تفاوت یا نابرابری جنسیتی در میزان اوقات فراغت ناشی از موقعیت اجتماعی، نقش‌های اجتماعی، و تقسیم کار اجتماعی است.

براساس یافته‌های پژوهش دهنوی و معیدفر (۱۳۸۴) با عنوان «بررسی رابطه احساس نابرابری جنسیتی و انگیزه تحرک اجتماعی در دختران دانشجو»، ۹۴/۹ درصد از دانشجویان در جمعیت نمونه، احساس نابرابری جنسیتی زیاد و خیلی زیاد، و ۹۸/۹، انگیزه تحرک زیاد و خیلی زیادی داشته‌اند. تنها ۰/۳ درصد پاسخ‌گویان، احساس نابرابری اندکی داشته‌اند. ۸۹/۶ درصد، دارای احساس نابرابری اجتماعی زیاد بوده‌اند. ۹۳/۶ درصد، احساس نابرابری اقتصادی زیادی داشته‌اند و سرانجام، ۸۹/۸ درصد، دارای احساس نابرابری فرهنگی زیادی بوده‌اند.

آندی‌آندای^۱ و ایگار^۲ (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان «وضعیت دختر بچه‌ها در مدارس ابتدایی، راهنمایی، و متوسطه در شمال نیجریه»، نشان داده‌اند که موفقیت‌های علمی دختر بچه‌ها براساس محل تحصیل آن‌ها، متفاوت است و دختران در مدارس شهری، عملکرد بهتری نسبت به دختران در مدارس روستایی دارند.

آمون^۳ و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی اثرات ارزش‌ها و باورهای فرهنگی بر آموزش دختر بچه‌ها» نشان داده‌اند که ازدواج زودرس، یکی از بزرگ‌ترین ارزش‌های فرهنگی است که بر آموزش دختر بچه‌ها تأثیر می‌گذارد.

براساس یافته‌های پژوهش شارما^۴ و ساین^۵ (۲۰۱۳) با عنوان «تأثیر مشکلات بهداشتی، اجتماعی، احساسی بر دانش‌آموزان دو مدرسه شهری و روستایی جامو»،

1. Undiyaundeye
2. Igi
3. Amon
4. Sharma
5. Saini

تفاوت زیادی بین سازگاری اجتماعی احساسی و بهداشتی دختران و پسران وجود ندارد، ولی بین سازگاری اجتماعی بهداشتی و احساسی دانش‌آموزان روستایی و شهری، تفاوت چشمگیری وجود دارد.

سلطانا^۱ و همکاران (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «علل اجتماعی فرهنگی تبعیض علیه زنان در جوامع روستایی بنگلادش» نشان داده‌اند که مؤلفه‌های اجتماعی-فرهنگی و اقتصادی که در تبعیض علیه زنان نقش دارند، عبارتند از: برتری پسران در خانواده به دلیل اینکه پسران، اعضای دائمی خانواده هستند و همچنین، آن‌ها در درآمدهای خانواده مشارکت دارند و از والدین در سنین پیری حمایت می‌کنند، در حالی که دختران، اعضای دائمی خانواده نیستند و پس از ازدواج به خانواده دیگری تعلق می‌یابند.

لوزیندیلو^۲ و همکاران (۲۰۱۰) در پژوهشی با عنوان «موانع مشارکت زنان در فعالیت‌های اجتماعی، سیاسی، و اقتصادی تانزانیا» نشان داده‌اند که محل اقامت (روستایی یا شهری) نقش مهمی در مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، و سیاسی دارد؛ به گونه‌ای که زنانی که در مناطق روستایی زندگی می‌کنند، نسبت به زنان شهری، به مراتب مشارکت کمتری در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، و سیاسی دارند.

براساس یافته‌های پژوهش کیانگ^۳ و همکاران (۲۰۰۸) با عنوان «نابرابری جنسیتی و فقر در مدارس روستایی چین»، نرخ ترک تحصیل در میان دختران روستایی بیشتر است. نویسندگان این مقاله بر این نظرند که سه دلیل وجود دارد که دختران روستایی از احساس فقر و محرومیت بیشتری رنج می‌برند: نخست، تبعیض پنهان علیه دختران روستایی در محیط اجتماعی بزرگ‌تر؛ دوم، نابرابری جنسیتی که در ارزش‌های خانواده دیده می‌شود؛ سوم، ناآگاهی زنان از تأثیر این عوامل.

نقد: پژوهش‌های انجام‌شده درباره محرومیت اجتماعی، در زمینه تحلیل و تبیین محرومیت اجتماعی، دچار ضعف نسبی هستند؛ به این معنا که در این مطالعات، بیشتر مسئله درآمد، مسائل اقتصادی، و فقر در تداوم محرومیت اجتماعی در کانون توجه بوده و مطالعات جامعه‌شناختی نیز به شکل فعلی نتوانسته‌اند مجموعه عوامل مؤثر را بررسی کنند. همچنین،

1. Sultana
2. Losindilo
3. Qiang

مطالعات پیش گفته با نگاه جامعه‌شناختی دقیقی به محرومیت اجتماعی پرداخته‌اند؛ کاری که این پژوهش در پی انجام آن است و این خود، لزوم بررسی محرومیت اجتماعی با ابعاد چندگانه آن را بیش از پیش آشکار می‌کند.

۲. مبانی و چارچوب نظری

صاحب‌نظران از زوایای مختلفی به مبحث محرومیت پرداخته و دلایل متنوعی را برای آن بیان کرده‌اند. از نظر آنان محرومیت اجتماعی، معلول علت یگانه‌ای نیست. در پژوهش حاضر برای تبیین موضوع محرومیت اجتماعی، از نظریه‌های مختلف اندیشمندان عرصه جامعه‌شناسی استفاده شده است. از دیدگاه زیبرا^۱، محرومیت اجتماعی هم در بعد ذهنی و هم در بعد عینی قابل بررسی است. وی نقطه مشترک گونه‌های متعدد محرومیت را گسستگی فرد از روابط اجتماعی می‌داند. نکته جالب توجه در این دیدگاه این است که زیبرا، مفهوم گسستگی را تا سطح گسستگی از خود و تصویری که انسان از خویش ساخته است (هویت)، تعمیم می‌دهد.

بوردیو و نارایان^۲ بر این نظرند که ساختارها، نهادها، و روابط اجتماعی، تفاوت‌ها و به بیان دقیق‌تر، امتیازهای اجتماعی را به نفع گروه‌های فرادست بازتولید می‌کنند و فرودستان را از دستیابی به فرصت‌ها و موقعیت‌های بهتر محروم می‌سازند.

از دیدگاه بلوم برگ^۳، زنان بدون قدرت اقتصادی، از منزلت اندکی برخوردارند و کنترل کمی بر مسائلی از قبیل روابط پیش و پس از ازدواج، فعالیت خانگی، سطح و نوع تحصیلات، آزادی در تحرک و تعقیب خواسته‌ها و علایقشان، و دستیابی به فرصت‌ها دارند؛ بنابراین، قدرت اقتصادی بر توانایی‌های زنان در امور مختلف تأثیر زیادی دارد. براین اساس، در تدوین چارچوب نظری این پژوهش از نظریه‌های جامعه‌شناختی زیبرا، بوردیو، بلوم برگ و نارایان استفاده شده است که در ادامه به‌طور مبسوط به آن می‌پردازیم.

از دیدگاه زیبرا، محرومیت اجتماعی هم در بعد ذهنی و هم در بعد عینی قابل بررسی است؛ البته وی بیشتر متمایل به بررسی بعد ذهنی محرومیت اجتماعی است. او قلمروهای

1. Zebra
2. Bourdieu and Narayana
3. Bloomberg

متعددی را برای محرومیت اجتماعی افراد در نظر می‌گیرد که محدودیت در هریک از این قلمروها و ناهماهنگی در به دست آوردن هنجارهای هریک از آنها، می‌تواند سبب نوعی محرومیت شود. البته زیبرا بر این نظر است که شکست در یک قلمرو اجتماعی، به محرومیت نمی‌انجامد، بلکه تعدد شکست‌ها و کاستی‌ها است که می‌تواند سبب محرومیت اجتماعی شود. وی نقطه مشترک گونه‌های مختلف محرومیت را گسستگی فرد از روابط اجتماعی می‌داند. نکته جالب توجه در این دیدگاه این است که وی مفهوم گسستگی را تا سطح گسستگی از خود و تصویری که انسان از خویش ساخته است (هویت)، تعمیم می‌دهد (قاضی نژاد و ساوالان‌پور، ۱۳۸۶، ۱۵۱-۱۵۰).

از دیدگاه بلوم برگ، نابرابری جنسیتی در سطوح مختلف روابط مردان و زنان در خانواده، اجتماعات محلی، و دولت‌ها وجود دارد. بلوم برگ بر این نظر است که قدرت اقتصادی، به وسیله آنچه او «میزان تخفیف» می‌نامد، شکل می‌گیرد که طی آن، قدرت زنان کاهش یا افزایش خواهد یافت. اگر مردان، قلمروهای بزرگ‌تری را در اختیار داشته باشند، این کنترل بر سطوح بزرگ، قدرت زنان را در خانوار کاهش می‌دهد و به همان نسبت، اگر زنان، فعالیت‌های اقتصادی گسترده‌تری داشته باشند، از قدرت بیشتری نیز برخوردار می‌شوند؛ بنابراین، بیشتر زنان، امکان داشتن قدرت اقتصادی را در سطوح بالای سازمان اجتماعی دارند و می‌توانند گونه‌های دیگری از قدرت (سیاسی، مکتبی، و مانند این) را به دست آورند و حتی کارهای اقتصادی کوچک آن‌ها، می‌تواند باعث افزایش اقتدارشان در خانواده و نفوذشان در اجتماع شود. از دیدگاه وی، نابرابری‌ها در سطوح مختلف وجود دارد و نابرابری در توزیع قدرت، منزلت، دارایی، و فرصت‌ها برای دو جنس، از آن جمله است. زنان در پایین نردبان لایه‌بندی، در عمل، هیچ امکانات مالی ای ندارند و زمانی موقعیت برای آن‌ها پیش می‌آید که مردان و زنان به گونه‌ای برابر با هم شریک باشند. زنان بدون قدرت اقتصادی، جایگاه و منزلت پایینی دارند و کنترل کمی بر مسائلی از این قبیل دارند: الگوی باروری (شمار فرزندان و زمان بچه‌دار شدن)، ازدواج، حقوقشان در طلاق، روابط پیش و پس از ازدواج، فعالیت خانگی، سطح و نوع تحصیلات، و آزادی در تحرک و تعقیب خواسته‌ها و علایقشان و دستیابی به فرصت‌ها؛ بنابراین، قدرت اقتصادی بر توانایی‌های زنان در امور مختلف، تأثیر زیادی دارد (پورطاهری و پوروردی نجات، ۱۳۸۸، ۱۲۵-۱۲۴).

از دیدگاه نارایان، محرومیت اجتماعی نیز همانند سرمایه اجتماعی، به ساختارها و فرایندهای اجتماعی و سیاسی و نحوه تأثیرگذاری آن بر دسترسی به منابع و تأمین معاش گروه‌های اجتماعی مختلف اشاره دارد. از نظر او، پیوندهای بین‌گروهی، روابط اجتماعی در شبکه‌ها و گروه‌های داوطلبانه غیررسمی و رسمی هستند که اعضای ناهمگون و غیرمتجانس دارند. در این روابط، پیوندها از قومیت، جنسیت، کاست، ثروت، مذهب، مکان، یا هر ویژگی دیگری که گروه‌های اجتماعی را متمایز می‌کند، فراتر می‌روند. وی در استدلالی مشابه با گرانووتر^۱ می‌گوید، شبکه و انجمن‌های بین‌گروهی داوطلبانه و هنجارهای مرتبطی که مبتنی بر تعامل اجتماعی روزمره هستند، منجر به خیر جمعی شهروندان می‌شوند، درحالی‌که شبکه‌ها و انجمن‌هایی که گروه‌های اجتماعی نخستین را بدون پیوندهای بین‌گروهی دربر می‌گیرند، تنها سبب بهبود وضعیت همان گروه‌ها می‌شوند. جوامع براساس انسجام گروه‌های اجتماعی نخستین شکل می‌گیرند و تأثیر و نفوذ این گروه‌ها به منابع و قدرت آن‌ها وابسته است، اما هنگامی که قدرت به‌گونه‌ای نامتقارن بین گروه‌ها توزیع می‌شود، پیوندهای بین‌گروهی برای دستیابی به فرصت‌های اقتصادی و انسجام اجتماعی، حیاتی می‌شوند. هرچند بی‌تردید، گروه‌ها و شبکه‌های نخستین، فرصت‌هایی را برای کسانی که به آن‌ها تعلق دارند، فراهم می‌کنند، اما آن‌ها قشربندی اجتماعی از پیش موجود را نیز تقویت کرده و مانع تحرک گروه‌های محروم، اقلیت‌ها، یا افراد فقیر می‌شوند و در نتیجه به پایه‌ای برای فساد و تبانی قدرت به‌واسطه گروه‌های اجتماعی مسلط تبدیل می‌شوند (فیروزآبادی و صادقی، ۱۳۹۲، ۱۲۹-۱۲۸).

تورنر^۲ دربارهٔ اینکه محرومیت اجتماعی در چه مواردی و چگونه اتفاق می‌افتد، چنین توضیح می‌دهد: «محرومیت اجتماعی می‌تواند شامل دسترسی افراد به کار، آموزش، مسکن، مهارت، و فضاهای خصوصی و عمومی باشد؛ در نتیجه، محرومیت اجتماعی شامل گروه‌های حاشیه‌ای و مردمانی خارج از شبکه امنیت رفاهی، بیکار، فاقد مسکن، آوارگان، و محرومان از حقوق شهروندی می‌شود (غفاری و تاج‌الدین، ۱۳۸۴، ۴۵-۴۴).

بورديو با افشاسازی محرومیت‌های پنهانی، رنج اجتماعی اشخاص و خانواده‌هایی را بازگو می‌کند که به سبب تغییرات تحمیل شده در زندگی‌شان - به‌ویژه توسط میدان قدرت - این بار فراتر

1. Granovetter

2. Thorns

از فقر مادی، به‌گونه‌ای «ناسازگاری و گسست بین عادت‌واره و میدان»، آن‌ها را گرفتار کرده است. ازدواج و زندگی زناشویی، مهاجرت، مداخلات و سیاست‌های دولت، ابداعات فناورانه و ظهور فناوری‌های جدید، افول شرایط اقتصادی و دگرگونی در مشاغل، مجموعه عواملی هستند که در زمان‌ها و مکان‌های مختلف، میدان‌های خانوادگی، اقتصادی، اجتماعی، و سیاسی را دستخوش تغییر کرده و توانمندی‌ها و منابع افراد را برای سازگاری با شرایط جدید، دچار بحران کرده و آن‌ها را به مصیبت‌های بسیاری، از جمله داغ‌نگ، فقر، انزوای اجتماعی، حاشیه‌نشینی و تنهایی، بیکاری، فروپاشی خانواده، سرخوردگی و بی‌خانمانی، احساس محرومیت و بیهودگی، و... دچار کرده است. وی نشان می‌دهد که چرا طبقات پایین اجتماعی، با وجود به‌کارگیری راهبردها و تصمیم‌هایی برای تغییر سرنوشت خود، از دستیابی به موقعیت‌های بهتر اقتصادی و فرهنگی در میدان، محروم مانده‌اند، زیرا مختصات سرمایه (عادت‌واره) موردنیاز برای موقعیت جدید در میدان را در اختیار ندارند (فیروزآبادی و صادقی، ۱۳۹۲، ۱۵۷-۱۵۳).

پتریک^۱، فقر را در ارتباط با طرد اجتماعی بیان می‌کند. به‌زعم او، محرومیت مادی، سبب گسسته شدن رابطه افراد با ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی می‌شود و سرمایه اجتماعی آن‌ها را کاهش می‌دهد؛ به عبارت دیگر، طرد اجتماعی، راهی برای بیان فقر نسبی است؛ علاوه بر این، ممکن است فقر و طرد اجتماعی را به‌مثابه وجوه مختلف پدیده اجتماعی یگانه‌ای تلقی کنیم. شاخص اصلی در میان نکته‌های کلیدی و مهمی که در نوشته‌های پتریک در مورد رفع محرومیت و موفقیت سیاسی-اجتماعی بیان شده است، برابری است. احساس عدالت و عدالت اجتماعی همواره از دغدغه‌های اصلی همه جوامع در همه دوران بوده است؛ اگرچه بار فلسفی عدالت و برابری، مدت‌های زیادی بر ذهن‌های سیاست‌مداران و حاکمان و حتی اندیشمندان و روشنفکران، سنگینی می‌کرد، اما رفته‌رفته توجه به بحث‌های فلسفی و انتزاعی در این عرصه کم شد و گرایش به برابری اجتماعی و آزادی فردی افزایش یافت و صاحب‌نظران و پژوهشگران بر آن هستند که مؤلفه‌های عینی و ملموسی در این مورد ارائه دهند (غفاری و تاج‌الدین، ۱۳۸۴، ۴۵-۴۴).

گیدنز^۲ به فقر به‌عنوان مظهر نابرابری‌های اجتماعی توجه خاصی دارد و بر این نظر است

1. Peterik

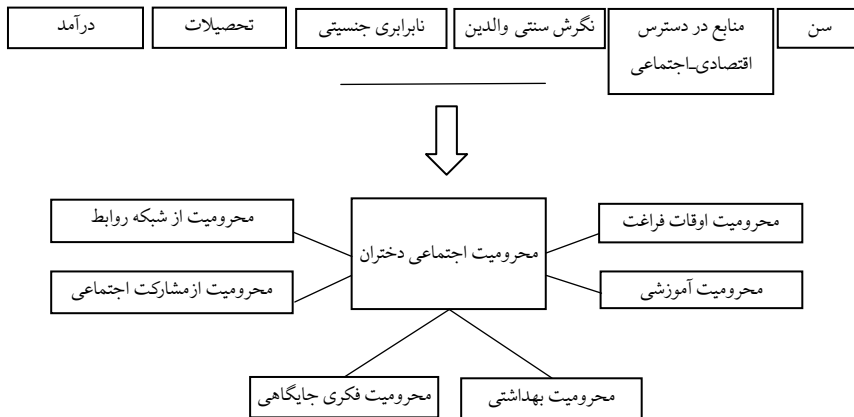
2. Giddens

که بسیاری از برنامه‌هایی که در انگلستان و آمریکا برای مبارزه با فقر در پیش گرفته شده، نتایج چندان موفقیت‌آمیزی نداشته‌اند. او افرادی را که شغل‌های پاره‌وقت یا متزلزلی دارند، بیکاران، افراد مسن، بیماران و معلولان و خانواده‌های پرجمعیت یا خانواده‌ تک‌سرپرست، به‌ویژه زن‌سرپرست، را جزء فقرا می‌داند. از نظر گیدنز، سه حق مالکیت، تحصیل، یا مهارت و نیروی کار، سه پدیده اصلی در ارتباطات با ساخت سه گانه طبقاتی در جوامع امروزی هستند. طبقه بالا، کنترل‌کننده مالکیت وسایل تولید است، طبقه متوسط بدون تملک بر وسایل تولید، صاحب مهارت‌ها و تحصیلات ویژه‌ای است که آن را در بازار مبادله می‌کند. گیدنز، قدرت را یک پدیده همیشگی در زندگی اجتماعی می‌داند و به رابطه نزدیک آن با نابرابری اذعان دارد، یعنی قدرتمندان می‌توانند منابع ارزشمندی مانند دارایی یا ثروت را انباشته کنند و تملک چنین منابعی به نوبه خود، وسیله ایجاد قدرت است (حمیدیان و همکاران، ۱۳۹۳، ۴۴). محرومیت اجتماعی، معلول علت یگانه‌ای نیست و صاحب‌نظران از زوایای گوناگونی به این مبحث پرداخته و عوامل متنوعی را بیان کرده‌اند. در پژوهش حاضر برای تبیین موضوع محرومیت اجتماعی از نظریه‌های مختلف اندیشمندان اجتماعی استفاده شده است. از دیدگاه زیبرا، محرومیت اجتماعی هم در بعد ذهنی و هم در بعد عینی قابل بررسی است. وی نقطه مشترک گونه‌های فراوان محرومیت را گسستگی فرد از روابط اجتماعی می‌داند. نکته جالب توجه در این دیدگاه این است که زیبرا، مفهوم گسستگی را تا سطح گسستگی از خود و تصویری که انسان از خویش ساخته (هویت) است، تعمیم می‌دهد. بورديو و نارایان بر این نظرند که ساختارها، نهادها، و روابط اجتماعی، تفاوت‌ها و به بیان دقیق‌تر، امتیازات اجتماعی را به نفع گروه‌های فرادست، بازتولید می‌کنند و فرودستان را از دستیابی به فرصت‌ها و موقعیت‌های بهتر محروم می‌سازند. از دیدگاه بلوم برگ، زنان بدون قدرت اقتصادی، از منزلت اندکی برخوردارند و کنترل کمی بر مسائلی از قبیل روابط پیش و پس از ازدواج، فعالیت خانگی، سطح و نوع تحصیلات و آزادی در تحرک و تعقیب خواسته‌ها و علاقه‌شان و دستیابی به فرصت‌ها دارند؛ بنابراین، قدرت اقتصادی بر توانایی‌های زنان در امور مختلف تأثیر زیادی دارد.

آنچه از دیدگاه‌های نظریه‌پردازان مختلف برداشت می‌شود، این است که محرومیت اجتماعی در هر شکل و اندازه‌ای، یکی از عوامل مؤثر بر عقب‌ماندگی جوامع است و تلاش

دانشمندان مختلف در عرصه‌هایی مانند اقتصاد، جامعه‌شناسی، و... نشان‌دهنده مهم بودن این پدیده و اثرگذاری آن در جامعه است. هریک از نظریه‌پردازان، این پدیده را به‌گونه‌ای متفاوت و با تأکید بر بعد یا ابعادی از محرومیت اجتماعی بررسی کرده‌اند.

نمودار شماره (۱). الگوی پژوهش (نویسنده)

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با تکنیک پیمایش و با استفاده از ابزار پرسش‌نامه انجام شده و در تحلیل داده‌های به‌دست‌آمده، روش‌های آماری و استنباطی به‌کار رفته است. جامعه آماری پژوهش حاضر را کلیه دختران روستایی ۱۵ ساله و بالاتر شهر زابل تشکیل می‌دهند. حجم جامعه آماری توسط مرکز آمار ایران و براساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۴ مشخص شد که تعداد آن‌ها ۱۹۲۰۴ نفر بود. برای برآورد حجم نمونه، ابتدا یک مطالعه مقدماتی در مورد ۳۰ نفر از پاسخ‌گویان انجام شد تا واریانس متغیر مورد مطالعه (محرومیت اجتماعی دختران روستایی) مشخص شود؛ سپس با استفاده از فرمول کوکران، با سطح اطمینان ۹۵ درصد و با واریانسی که براساس پیش‌آزمون به‌دست آمد ($p=0/5$ و $q=0/5$)، ۳۸۴ نفر مشخص شدند. در این پژوهش روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای متناسب با حجم (pps) به‌کار رفته و به‌این ترتیب، اطلاعات لازم از دختران روستایی شهرستان زابل جمع‌آوری شده است.

جدول شماره (۱). دسته‌بندی مناطق در نواحی مختلف جامعه آماری برای گردآوری داده‌ها

منطقه	نام روستاها	تعداد دختران در هر منطقه	تعداد پرسش‌نامه
۱	ده بامری، حیدری، پیری بنیاد، کربلایی غلامرضا، نورآباد غلامان، پیر حسین سرحدی، جهان‌تیغ، شاه‌وزهی، کرباسک، محمدآباد هراتی، گل پیر، فورقوری، شندل، خمک، لچوی، ده نو، کربلایی قربان، شیخ لنگی، پلنگی، ده میر، حمزه‌آباد، اسماعیل قنبر، گنبد شاهی...	۵۷۳۸	۱۱۴
۲	فتح‌آباد، حسن‌آباد، ده سرحدی، حاجی عبدالله، عمرآباد، وحدآباد، بامری جهان‌تیغ، گل‌آباد سفلی، گل‌آباد علیا، اسکل، عیسی خان، برج افغان، حسن رحمان، ده اصغر، حسین‌آباد، جزینک، حسن خون، میلک، سنجرانی، محمدشاه کرم...	۶۱۰۲	۱۲۱
۳	ده کرم دهمرده، عباس آقاچان، ده ارباب، ده بشیر، ده رضا جر، حسن کربلایی افغان، حسین‌آباد جر، رشید خان، ده کول، ملاحسن چاری، پیرسبز غریب، محمد سفر، شهریار، سکوه، گوشه سفلی، گوشه علیا، عباسیه، بهرام‌آباد...	۳۷۸۰	۷۶
۴	سادات، درگی، سوردغال، فیروزه‌ای، درویش علی، عبدالکریم، دهمرده شمالی، جمال‌آباد، کجیردهمرده، خدانظر سارانی، اشترک، توتی، دولت‌آباد، شیردل، لطف‌الله، ابراهیم‌آباد، اکبرآباد، غلامعلی، اکبرآباد، کوچک‌زایی، گرگ...	۳۵۸۴	۷۳

شکل شماره (۱). نقشه جغرافیایی زابل

متغیرهای مورد استفاده در این مقاله به شرح زیر است:

۱. محرومیت اجتماعی به معنای فقدان نسبی پاداش‌های جامعه مانند حیثیت، قدرت، منزلت اجتماعی، و فرصت‌های مشارکت در فعالیت‌ها و سازمان‌های مختلف است که می‌تواند با محرومیت اقتصادی همراه باشد. محرومیت اجتماعی تنها در ارتباط با مفاهیم مادی و فقر تعریف نمی‌شود، بلکه مهم‌تر از آن، حقوق شهروندی و سیاسی را نیز دربر

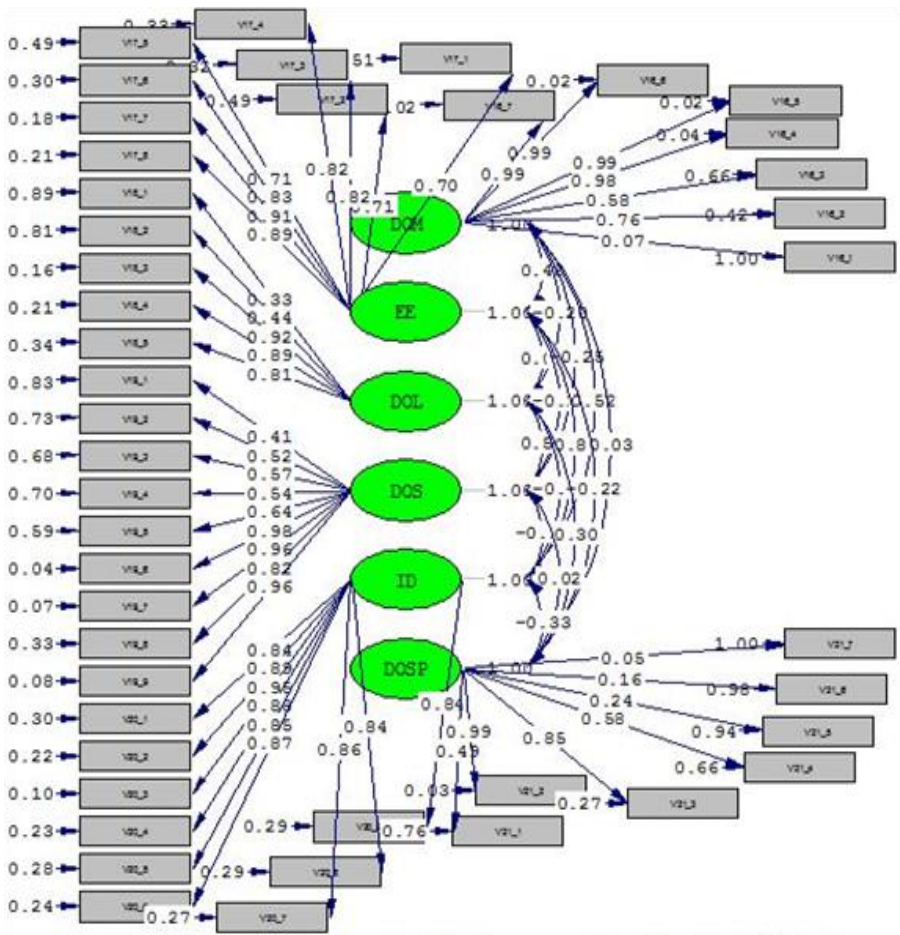
می‌گیرد. همچنین، محرومیت اجتماعی می‌تواند مربوط به فقدان برابری جنسی نیز باشد (غفاری و تاج‌الدین، ۱۳۸۴، ۴۵-۴۴).

محرومیت اجتماعی دختران روستایی در ۶ بعد محرومیت از ازدواج، محرومیت آموزشی، محرومیت اوقات فراغت، محرومیت فکری، محرومیت از شبکه روابط اجتماعی، و محرومیت از مشارکت اجتماعی، بررسی و سنجش شده است و برای سنجش این متغیر از ۴۵ گویه محقق ساخته استفاده کرده‌ایم. میزان آلفای کرونباخ این سازه ۰/۷۳ شد.

در ادامه مدل تحلیل عاملی متغیر محرومیت اجتماعی در شکل شماره (۲) ارائه شده است. ریشه میانگین مجذور باقی‌مانده‌های تقریبی^۱، یکی دیگر از شاخص‌های برازندگی مدل‌های معادلات ساختاری و تحلیل عوامل تأییدی به‌شمار می‌آید که بی‌تردید، مهم‌ترین شاخصی است که مبنای پذیرش یا رد یک مدل مفروض قرار می‌گیرد. هرچند اغلب شاخص‌های برازندگی، تابعی از یکدیگر هستند، ولی آنچه مسلم است، نگاه اول و آخر پژوهشگر به شاخص جذر میانگین مربع باقی‌مانده‌های تقریبی است. هرچقدر محاسبه کوچک‌تر باشد، مدل، برازنده‌تر می‌شود. به‌طورکلی، مدل‌های با شاخص رمزی ۰/۰۱ تا ۰/۰۵، مدل‌های با برازندگی عالی، ۰/۰۶ تا ۰/۰۸، برازندگی خوب، ۰/۰۸ تا ۰/۱ قابل قبول، و بزرگ‌تر از ۰/۱ غیرقابل قبول است.

برای ارزیابی برازندگی الگوی معادلات ساختاری از چند شاخص استفاده می‌شود که یکی از این شاخص‌ها، شاخص مجذور کای است که یک شاخص مطلق مدل به‌شمار می‌آید و برای مدل‌های با N بزرگ‌تر، مجذور کای، تقریباً همیشه از نظر آماری، معنادار است. بی‌تردید، مهم‌ترین شاخصی که مبنای پذیرش یا رد یک مدل مفروض قرار می‌گیرد، آماره جذر میانگین مربع باقی‌مانده‌های تقریبی است که در مدل ما برابر با ۰/۰۸۴ است. این آماره بین ۰/۰۸ تا ۰/۱ قرار دارد و بیشتر بودن این میزان از ۰/۰۸، حاکی از برازش قابل قبول مدل طراحی شده است. مقدار معناداری برابر با ۰/۰۰۰، یعنی کوچک‌تر از ۰/۰۵ است؛ بنابراین، مجذور خی به‌لحاظ آماری، معنادار است.

۲۵۶۳/۱۶ کای اسکور $0.084 =$ ریشه مجذور میانگین، $0.000 =$ درجه معناداری، $930 =$ درجه آزادی

شکل شماره (۲). نتایج آزمون تحلیل عاملی تأییدی برای متغیر محرومیت اجتماعی

۲. نابرابری جنسیتی عبارت است از رفتار یا عملی که براساس جنسیت افراد به تحقیر، طرد، خوار شمردن و کلیشه‌بندی آنان می‌پردازد. این سازه با سه بعد نابرابری اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی سنجیده شده است. نابرابری اقتصادی به این معناست که زنان، از درآمد هم‌سطح با مردان محروم هستند و شرایط برای کار بیرون از خانه برای آن‌ها فراهم نیست. نابرابری اجتماعی، به این معناست که زنان به اندازه مردان، امکانات و فرصت‌های لازم را در خانواده و جامعه ندارند. نابرابری فرهنگی به این معناست که در سنت و عرف، برابری زنان و مردان

در نظر گرفته نشده است و زنان، امکان فعالیت فرهنگی یکسان با مردان ندارند. این سازه در قالب ۱۹ گویه در یک طیف ۵ قسمتی (کاملاً موافق تا کاملاً مخالف) در نظر گرفته شده است و پرسش‌های آن از مقاله سنجش نابرابری جنسیتی در بین زنان روستایی پورطاهری و پوروردی نجات (۱۳۸۸) گرفته شده است. آلفای کرونباخ این سازه، برابر ۰/۹۲ است.

۳. نگرش والدین. نگرش، یک حالت آمادگی ذهنی و عصبی است که از طریق تجربه، سازمان می‌یابد و بر واکنش فرد در برابر تمام موضوع‌ها و موقعیت‌های وابسته به نگرش، تأثیر مستقیم و پویایی برجای می‌گذارد. برای عملیاتی کردن نگرش والدین، در مجموع از ۵ گویه محقق ساخته در یک طیف ۵ قسمتی (کاملاً موافق تا کاملاً مخالف) استفاده شده است. میزان آلفای کرونباخ این متغیر، ۰/۸۷ است.

۴. منابع در دسترس، به منابع و امکانات اقتصادی و اجتماعی در دسترس هر روستا گفته می‌شود. برای عملیاتی کردن منابع در دسترس اقتصادی و اجتماعی روستا، در مجموع از ۹ گویه محقق ساخته در یک طیف ۵ قسمتی (کاملاً موافق تا کاملاً مخالف) استفاده شده است که با دسترسی به امکانات حمام، بهداشت، فضای سبز، جاده‌های آسفالت، شبکه اینترنت، درمانگاه، خانه بهداشت، دسترسی به وسیله نقلیه عمومی، دسترسی به مراکز آموزش خیاطی، و... سنجیده شده است. میزان آلفای کرونباخ این متغیر، ۰/۷۰ است.

۴. یافته‌ها

نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که میانگین سنی پاسخ‌گویان ۳۰/۲۷، انحراف معیار ۸/۵۸، و حداقل و حداکثر سن به ترتیب ۱۵ و ۳۹ است. ۳/۶ درصد از پاسخ‌دهندگان، بی‌سواد و ۲۳/۴ درصد از آن‌ها دارای تحصیلات زیر دیپلم هستند. ۴۳/۵ درصد از پاسخ‌دهندگان دارای مدرک دیپلم، ۲۵ درصد دارای مدرک فوق‌دیپلم و لیسانس و ۴/۴ درصد، دارای مدرک فوق‌لیسانس و بالاتر بوده‌اند. ۲۰/۶ پاسخ‌دهندگان دارای درآمد زیر هشتصد هزار تومان، ۲۵/۸ درصد پاسخ‌گویان بین ۸۰۰ هزار تومان تا ۱/۵ میلیون تومان و ۳۵/۲ درصد بین ۱/۵ تا ۲/۵ میلیون تومان درآمد داشته‌اند. ۱۵/۶ درصد از پاسخ‌دهندگان از ۲/۵ تا ۳/۵ میلیون تومان، و ۲/۹ درصد از آن‌ها بیش از ۳/۵ میلیون تومان، درآمد داشته‌اند.

جدول شماره (۲). آماره‌های توصیفی متغیر محرومیت اجتماعی به تفکیک ابعاد

متغیر وابسته	گویه‌ها	میانگین گویه	جمع میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر	دامنه تغییرات
محرومیت از ازدواج	۷	۳/۶۳	۲۵/۴۷	۷/۶۲	۷	۳۵	۲۸
محرومیت آموزشی	۸	۳/۰۷	۲۴/۵۸	۸/۳۰	۱۰	۳۷	۲۷
محرومیت اوقات فراغت	۸	۱/۷۳	۱۳/۹۱	۴/۲۲	۷	۲۵	۱۸
محرومیت از شبکه روابط اجتماعی	۹	۳/۲۵	۲۹/۳۷	۱۰/۲۵	۹	۴۵	۳۶
محرومیت فکری	۹	۳/۰۰	۲۷/۰۸	۹/۵۳	۱۳	۴۱	۲۸
محرومیت از مشارکت اجتماعی	۷	۳/۵۴	۲۴/۸۴	۵/۸۸	۷	۳۵	۲۸
محرومیت اجتماعی	۴۵	۳/۲۲	۱۴۵	۲۴/۷۰۷	۸۱	۲۰۳	۱۲۲

جدول شماره (۲) به بررسی آماره‌های توصیفی ابعاد محرومیت اجتماعی پرداخته است. محرومیت اجتماعی، در بردارنده شش بعد است که در جدول بالا حداقل و حداکثر نمره، دامنه تغییرات، انحراف معیار، و میانگین به تفکیک ابعاد ارائه شده است. انحراف معیار متغیر محرومیت اجتماعی، ۲۴/۷۰۷ است. در میان ابعاد، محرومیت از ازدواج (۳/۶۳) و محرومیت از اوقات فراغت (۱/۷۳)، به ترتیب، کمترین و بیشترین میانگین را دارند. میانگین این متغیر (۱۴۵) به صورت کلی، بیشتر از حد متوسط (۱۳۵) است و این امر نشان‌دهنده محرومیت اجتماعی بالا است. بیشترین محرومیت در بعد محرومیت از ازدواج و کمترین محرومیت در بعد محرومیت از اوقات فراغت مشاهده شده است. داده‌های تحقیق نشان می‌دهد که دختران روستایی، بی‌توجهی به معیارهای دختران برای ازدواج (۵۱/۷)، دغدغه تهیه جهیزیه (۶۸/۲)، نقش سنت در ازدواج (۶۴/۰)، کاهش فرصت ازدواج با افزایش سن (۶۹/۴)، مهاجرت پسران به شهرها (۶۲/۵)، و عدم تمایل پسران تحصیلکرده به ازدواج با دختران روستایی (۷۰/۱) را در محرومیت از ازدواج، مهم ارزیابی کرده‌اند. دختران روستای در بعد محرومیت آموزشی، به محرومیت از ادامه تحصیل (۵۸/۹)، تحصیل در روستاهای مجاور (۵۴/۱)، ترجیح والدین به فعالیت دختران در کشاورزی و دامداری در مقایسه با ادامه تحصیل (۴۵/۶)، و تحصیل در سایر مناطق (۵۴/۱) اشاره کرده‌اند. در زمینه محرومیت از اوقات فراغت، بر نقش تلویزیون (۶۶/۲)، سپری کردن اوقات فراغت با مطالعه (۱۵/۳)، حضور صرف در خانه (۶۴/۷)، و گردش در خارج از منزل (۱۵/۵) تأکید کرده‌اند. محرومیت دختران از مشارکت اجتماعی در برنامه‌های عمرانی (۸۵/۵)، محرومیت از برپایی مراسم محلی (۵۵/۵)، و عدم شرکت در فعالیت‌های

غیررسمی زنان (۳۱/۹) مشاهده شده است. در بعد محرومیت فکری نیز بی توجهی به ادامه تحصیل (۳۸/۶)، باور به ازدواج در سنین پایین (۵۰/۳)، زیبایی آداب و سنت‌ها و رعایت آن‌ها (۲۸/۱)، باور به عدم حضور دختران در جامعه (۵۷/۴)، مفید بودن سخت‌گیری والدین در جلوگیری از حضور دختران در جامعه (۵۸/۴)، حضور صرف در منزل و عدم فعالیت اجتماعی (۵۱/۹)، مورد تأیید دختران روستایی بوده است.

جدول شماره (۳). آماره‌های توصیفی متغیرهای مستقل پژوهش

متغیر مستقل	تعداد گویه	میانگین	انحراف معیار	حد اقل	حداکثر	دامنه تغییرات
نگرش سنتی والدین	۵	۱۸/۸۴	۴/۲۷	۵	۲۵	۲۰
منابع روستا	۱۵	۴۴/۸۳	۹/۵۵	۲۹	۶۷	۳۸
نابرابری جنسیتی	۱۹	۷۲	۹/۲۲۳	۳۵	۷۹	۴۴

در جدول شماره (۳) به ترتیب، آماره‌های سه متغیر مستقل نگرش والدین، منابع در دسترس، و نابرابری جنسیتی آمده است. میانگین این متغیر (۱۸/۸۴) بیشتر از حد متوسط (۱۵) است و این نشان‌دهنده نگرش سنتی والدین به ازدواج زودرس (۶۶/۷)، بی توجهی به تحصیل دختران و عدم نیاز به صرف هزینه برای تحصیلات دختران (۶۰/۹)، و مخالفت با مجرد دختران (۶۲/۰۹) نیز می‌باشد. میانگین متغیر منابع روستا با میزان (۴۴/۸۳) کمتر از حد متوسط (۴۵) است. داده‌ها نشان می‌دهد که روستاهای زابل، فاقد امکانات درمانی (۰/۵۸)، پزشک (۶۸/۱)، حمام (۸۸/۱)، پارک و فضای مناسب (۸۲/۳)، شبکه اینترنت (۸۰/۳)، مراکز آموزشی (۴۲/۶)، و وسیله نقلیه عمومی (۶۰/۵) است و در ۶۵/۷ درصد از موارد، برای درمان به سایر شهرها مراجعه می‌کنند و این امر نشان‌دهنده کمبود منابع در دسترس روستاییان است. میانگین متغیر نابرابری جنسیتی (۷۲) بیشتر از حد متوسط (۵۷) است و این نابرابری، کم‌رنگی نقش زنان در مالکیت (۶۴/۴)، دستمزد پایین (۵۶/۳)، وابستگی اقتصادی و روانشناختی (۷۰/۲)، محدودیت دختران در انتخاب همسر (۶۵/۸)، فشارهای ناشی از بالا رفتن سن ازدواج دختران (۶۵/۸)، دست‌وپاگیر بودن سنت‌ها و آداب و رسوم روستا (۷۱/۶)، برتری پسران در دریافت امکانات رفاهی (۶۶/۷)، برجسته شدن نقش اقتصادی و اجتماعی پسران (۷۴/۲)، و خوشحالی از تولد نوزاد پسر (۷۳/۲) را در پی دارد.

۵. یافته‌های استنباطی

ماتریس همبستگی محرومیت اجتماعی و ویژگی‌های فردی نمونه در جدول شماره (۴) آمده است. داده‌های جدول نشان می‌دهد که دو متغیر درآمد و تحصیلات با سطح معناداری ($sig=0/000$) رابطه منفی و معناداری با متغیر محرومیت اجتماعی دارد و سطح معناداری آزمون پیرسون ($sig=0/512$) حاکی از فقدان همبستگی معنادار بین متغیر سن و محرومیت اجتماعی دختران روستایی است.

جدول شماره (۴). ماتریس همبستگی محرومیت اجتماعی و ویژگی‌های فردی نمونه

متغیر	محرومیت	سن	تحصیلات
محرومیت	۱		
سن	۰/۰۱۴	۱	
تحصیلات	-۰/۵۶۲	۰/۰۵۳	۱
درآمد	-۰/۲۰۶	-۰/۲۴۹	-۰/۱۴۰

همبستگی محرومیت اجتماعی و دو متغیر نگرش والدین و منابع در دسترس روستا در جدول شماره (۵) آمده است. داده‌های این جدول نشان می‌دهد که رابطه بین نگرش والدین و محرومیت اجتماعی، مثبت، و ضریب همبستگی به دست آمده ۰/۵۲۳ است، یعنی چنانچه نگرش سنتی والدین تقویت شود، محرومیت اجتماعی نیز بیشتر می‌شود و اگر نگرش سنتی والدین تضعیف شود، محرومیت اجتماعی نیز کاهش می‌یابد. آزمون پیرسون با $0/371$ - حاکی از وجود همبستگی مستقیم و منفی بین دو متغیر محرومیت اجتماعی و منابع در دسترس اقتصادی اجتماعی روستا است، یعنی چنانچه منابع در دسترس اقتصادی اجتماعی محیط افزایش یابد، محرومیت اجتماعی کاهش می‌یابد و چنانچه منابع در دسترس اقتصادی اجتماعی محیط کاهش یابد، محرومیت اجتماعی، افزایش می‌یابد و متناسب با آن، دسترسی افراد به امکانات بهداشتی درمانی و فضای سبز نیز کاهش می‌یابد. بین اوقات فراغت و منابع در دسترس روستا رابطه‌ای وجود ندارد.

جدول شماره (۵). نگرش والدین، منابع در دسترس روستا و محرومیت اجتماعی

متغیر	ضریب همبستگی	سطح معناداری
نگرش والدین	۰/۵۲۳	۰/۰۰۰
منابع در دسترس روستا	-۰/۳۷۱	۰/۰۰۰

همان‌گونه که داده‌های جدول شماره (۶) نشان می‌دهد، بین متغیر محرومیت اجتماعی و نابرابری جنسیتی، همبستگی مستقیم و مثبتی وجود دارد؛ این به آن معناست که با افزایش نابرابری جنسیتی، محرومیت اجتماعی نیز افزایش می‌یابد و با کاهش نابرابری جنسیتی، محرومیت اجتماعی کاهش می‌یابد. بین تمام ابعاد محرومیت و نابرابری جنسیتی، به جز محرومیت فکری و نابرابری اقتصادی، رابطه وجود دارد.

جدول شماره (۶). نابرابری جنسیتی و محرومیت اجتماعی

کل	فرهنگی	اجتماعی	اقتصادی	نابرابری جنسیتی	محرومیت اجتماعی
۰/۵۶۶**	۰/۵۴۷**	۰/۶۵۴**	-/۴۲۰**		ازدواج
۰/۷۷۶**	۰/۲۷۷**	۰/۳۶۹**	-/۱۰۴*		آموزشی
۰/۲۷۵**	-/۴۱۳**	-/۳۴۰**	۰/۳۳۳**		اوقات فراغت
۰/۳۲۲**	-/۳۸۴**	-/۳۹۶**	۰/۲۹۱**		شبکه روابط اجتماعی
۰/۳۱۸**	۰/۲۰۴**	۰/۱۹۸**	-/۰۸۴		مشارکت اجتماعی
۰/۷۹۸**	۰/۴۰۴**	۰/۴۴۷**	-/۰۰۱		محرومیت فکری
۰/۳۲۰**	۰/۲۷۷**	۰/۳۶۹**	-/۱۰۴*		کل

* معنادار در سطح کمتر از ۰/۰۵   ** معنادار در سطح کمتر از ۰/۰۱

برای تبیین بیشتر متغیرها از رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است. در این روش به منظور بررسی تأثیر متغیرهای مستقل از روش گام‌به‌گام استفاده شده است. از مجموع متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون، ۴ متغیر مستقل، تأثیر معناداری بر متغیر وابسته داشته‌اند. از بین متغیرهای باقی مانده در مدل رگرسیون، نگرش سنتی والدین، نابرابری جنسیتی، منابع در دسترس اقتصادی-اجتماعی محیط، و تحصیلات، در مجموع، بیشترین تأثیر را بر میزان محرومیت دختران داشته‌اند. نگرش سنتی والدین و منابع روستا در بین متغیرهای پژوهش، بیشترین تأثیر مستقیم را بر محرومیت دختران دارند. ضریب تعیین، بیانگر این است که حدود ۳۷۸ درصد از واریانس محرومیت دختران، توسط متغیرهای مستقل موجود در معادله رگرسیون تبیین می‌شود. با توجه به مقدار ($F=44/377$) و سطح معناداری (۰/۰۰۰) در آزمون تحلیل واریانس، معنادار بودن مدل نیز مشخص شد.

جدول شماره (۷). رگرسیون چندمتغیره بین متغیرهای پژوهش

متغیر پیش‌بین	ضرایب استاندارد نشده		T	سطح معناداری
	B	خطای معیار		
نگرش سنتی والدین	۲/۴۲۷	۰/۳۴۹	۱۲/۰۳۴	۰/۰۰۰
نابرابری جنسیتی	۰/۷۴۶	۰/۱۶۶	۴/۴۸۴	۰/۰۰۰
منابع روستا	-۰/۸۲۱	۰/۱۱۱	-۷/۴۹۸	۰/۰۰۰
تحصیلات	-۵/۳۵۶	۱/۲۳۶	-۴/۳۳۲	۰/۰۰۰

ضریب تعیین تعدیل شده: ۰/۳۶۸   ضریب تعیین: ۰/۳۷۸   ضریب همبستگی چندگانه: ۰/۶۱۵

۸. بحث و نتیجه‌گیری

امروز، دختران به لحاظ نقشی که در نهاد خانواده و جامعه ایفا خواهند کرد و همچنین، نقش آن‌ها در تربیت فرزندان جامعه، نیازمند توجه ویژه‌ای هستند؛ از این رو، توجه به مسائل مربوط به آن‌ها در سنین نوجوانی و جوانی، نوید برخورداری از نسل سالم، خلاق و پرتحرک را در آینده می‌دهد. بر همین مبنا، پژوهش حاضر با هدف بررسی جامعه‌شناختی محرومیت اجتماعی دختران روستایی شهرستان زابل و عوامل مرتبط با آن، انجام شده است. برای بررسی میزان محرومیت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن، سه متغیر مستقل که از نظریه‌ها و پژوهش‌های موجود استخراج شده‌اند، بررسی شدند. متغیرهای مستقل پژوهش، نگرش سنتی والدین، نابرابری جنسیتی، منابع در دسترس اقتصادی - اجتماعی محیط و متغیر وابسته پژوهش، محرومیت اجتماعی دختران روستایی شهر زابل بودند. صاحب‌نظران این حوزه نیز زییرا، بورديو، پتریک، و... بودند که در این پژوهش، با استفاده از مفروضات نظری آن‌ها، عوامل مؤثر بر محرومیت اجتماعی دختران روستایی شهر زابل بررسی شد.

نتایج تحقیق حاضر نشان داد که میانگین محرومیت اجتماعی دختران روستایی زابل، بیشتر از حد متوسط است و این امر نشان‌دهنده محرومیت اجتماعی بالا در روستاهای این قسمت ایران است. از بین ابعاد محرومیت اجتماعی، محرومیت از ازدواج، دارای بیشترین میانگین، و محرومیت از اوقات فراغت، دارای کمترین میانگین است. محرومیت دختران با افزایش تحصیلات و درآمد، کاهش و با کاهش تحصیلات و درآمد، افزایش می‌یابد. نتیجه حاضر با این بخش از نظریه گیدنز که سه حق مالکیت، تحصیل یا مهارت، و نیروی کار سه

پدیده اصلی در ارتباطات با ساخت سه‌گانه طبقاتی در جوامع امروزی هستند، همخوانی دارد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش علیرضائزاد و سرایی (۱۳۸۶)، آمون و همکاران (۲۰۱۳)، و لوزیندیلو و همکاران (۲۰۱۰) همسو است.

یکی از فرض‌های اساسی پژوهش حاضر این بود که فرهنگ، نگرش‌ها، و ارزش‌ها، از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود و در صورتی که در جامعه و ذهنیت افراد ساکن در آن ریشه بدواند و تعبیه شود، مدت‌های زیادی به حیات خود ادامه می‌دهد و به روش زندگی، فرصت‌ها، و کنش‌ها شکل می‌بخشد. یافته‌های پژوهش حاضر، تأییدگر این فرض بود و فرضیه پژوهش را در رابطه نگرش سنتی والدین و محرومیت اجتماعی، حمایت می‌کند. به عبارت دیگر، با تقویت نگرش سنتی والدین، محرومیت اجتماعی نیز افزایش یافته و با تضعیف نگرش سنتی والدین، محرومیت اجتماعی نیز کاهش می‌یابد. همچنین، نتایج پژوهش نشان داد که متغیر مستقل نگرش سنتی والدین، بالاتر از حد متوسط است و این امر نشان‌دهنده سطح بالای نگرش سنتی والدین دختران روستایی است که مبتنی بر ازدواج زودرس دختران، بی‌توجهی به تحصیل دختران و بی‌نیازی به صرف هزینه برای تحصیلات دختران است. نتایج پژوهش حاضر با نظریه زیبرا که معتقد است، محرومیت اجتماعی هم در بعد ذهنی و هم در بعد عینی، قابل بررسی است، همخوانی دارد. این یافته‌ها با یافته‌های آمون و همکاران (۲۰۱۳)، و علی‌بیگی و حیدری (۱۳۹۴) همسو است.

مفروض اساسی دیگر تحقیق حاضر این بود که به همان میزان که جنسیتی شدن سبب پذیرش تمایزهای جنسیتی می‌شود، زنان از مشارکت در جامعه بازمی‌مانند، نقش زن در اجتماع کم‌رنگ می‌شود، دستمزدها و تعاملات کاهش می‌یابد، و وابستگی روان‌شناختی زنان به وجود می‌آید و به طبع آن، محرومیت اجتماعی برای زنان شکل می‌گیرد. داده‌های پژوهش حاضر بر مبنای این فرض بیانگر این بود که با افزایش نابرابری جنسیتی، محرومیت اجتماعی افزایش می‌یابد و با کاهش نابرابری جنسیتی، محرومیت اجتماعی کاهش می‌یابد و همبستگی مثبت و معنادار میان نابرابری جنسیتی و محرومیت اجتماعی، تأیید شد. همچنین، داده‌های پژوهش نشان داد که میانگین متغیر نابرابری جنسیتی دختران روستایی زابل، بالاتر از حد متوسط است که از میان ابعاد سه‌گانه نابرابری جنسیتی، بعد اقتصادی، میانگین پایین و بعد فرهنگی، میانگین بالا را به خود اختصاص داده است که در این پژوهش، اکثر دختران در مورد شاخص‌های ارزش و

اهمیت بیشتر پسران نزد خانواده‌ها، و تخصیص امکانات، آزادی، و مادیات بیشتر به پسران، اتفاق نظر داشتند. نتایج این پژوهش با نظریه بلوم برگ که معتقد است، نابرابری جنسیتی در سطوح مختلف روابط مردان و زنان در خانواده، اجتماعات محلی، و دولت‌ها وجود دارد، همخوانی دارد. نتایج به دست آمده با نتایج بسیاری از مطالعات، مانند کیانگ و همکاران (۲۰۰۸)، و سلطانا و همکاران (۲۰۱۰)، در خارج از کشور، معیدفر (۱۳۸۳)، دهنوی و معیدفر (۱۳۸۴)، و پورطاهری و پوروردی (۱۳۸۸) در داخل کشور همسو است.

یکی دیگر از نتایج پژوهش حاضر، کشف وجود همبستگی معکوس و معنادار میان منابع در دسترس اقتصادی-اجتماعی روستاهای زابل و محرومیت اجتماعی دختران روستایی است؛ به این ترتیب که هرچه منابع در دسترس اقتصادی-اجتماعی جامعه روستایی کمتر بود، محرومیت اجتماعی دختران، افزایش یافته و برعکس. داده‌های پژوهش حاضر نشان داد که روستاهای زابل، فاقد امکانات بهداشتی-درمانی مناسب (۰/۵۸)، پزشک (۶۸/۱)، حمام (۸۸/۱)، و پارک و فضای مناسب (۸۲/۳) است و ۶۵/۷ درصد از افراد برای درمان به سایر شهرها مراجعه می‌کنند. نتایج این تحقیق با نظریه گیدنز همسو است. از نظر او، محرومیت اجتماعی زمانی اتفاق می‌افتد که افراد جامعه از برابری به معنای دسترسی به فرصت‌ها، امکانات، و حقوق مدنی، محروم باشند. در واقع، از دیدگاه گیدنز، شاخص‌های مهم محرومیت اجتماعی عبارتند از: عدم دسترسی به فرصت‌ها، برخوردار نبودن از حقوق مدنی، عدم دسترسی به اشتغال، آموزش و پرورش، و عدم مشارکت فعال. همچنین، از نظر گیدنز، اگر شرایط لازم برای سر برآوردن جامعه مدنی فعال فراهم نشود، با محرومیت اجتماعی روبه‌رو خواهیم بود. این یافته‌ها با یافته‌های شارما و ساین (۲۰۱۳)، لوزیندیلو و همکاران (۲۰۱۰)، و نقدی و بلالی (۱۳۸۹) همسو است.

از مجموع متغیرهای وارد شده به معادله رگرسیون، پنج متغیر مستقل، تأثیر معناداری بر متغیر وابسته داشته‌اند. از بین متغیرهای باقی مانده در مدل رگرسیون، متغیر نگرش سنتی والدین در مجموع، بیشترین تأثیر را بر میزان محرومیت اجتماعی داشته است. همان‌گونه که ملاحظه شد، تأثیر نگرش والدین، نابرابری جنسیتی، منابع در دسترس، تحصیلات، و درآمد، مستقیم بود. واریانس ترکیب خطی متغیرهای مستقل توانست ۳۶ درصد از واریانس میزان محرومیت اجتماعی را تبیین کند؛ احتمالاً بقیه تغییرات متغیر وابسته، به دلیل عدم بررسی برخی از متغیرهایی است که بر این متغیر تأثیرگذار هستند.

براساس بحث‌های پیش‌گفته می‌توان پیشنهادهای زیر را برای خروج از محرومیت اجتماعی دختران روستایی ارائه کرد:

۱. ایجاد سازوکارهایی برای مشارکت برابر دختران و نمایندگی برابر در همه سطوح زندگی اجتماعی؛
۲. ارتقای توانمندی‌ها و قابلیت‌های دختران از طریق تحصیل، توسعه مهارت‌ها، اشتغال، توجه به از بین بردن فقر، بی‌سوادی و بیماری‌ها در دختران؛
۳. درپیش گرفتن راه‌های مناسبی برای بالا بردن توانایی دختران در راستای کسب درآمد فراتر از شغل‌های سنتی، کسب اقتصاد خوداتکا، و اطمینان دادن به دختران در مورد دستیابی برابر به بازار کار و سیستم‌های تأمین اجتماعی؛
۴. بهبود وضعیت آموزشی دختران؛
۵. ایجاد و گسترش زمینه‌های مشارکت اجتماعی و افزایش تعاملات برای دختران؛
۶. ارتقای دسترسی به شاخص‌های فرهنگی.

منابع

اشتری مهرجردی، اباذر؛ حسین پور مطلق، مهدی؛ و حاتمی مقدم، زهره (۱۳۹۳). بررسی وضعیت محرومیت اجتماعی در میان جوانان ۱۸ تا ۳۰ سال شهر تهران. فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی ایران، ۴(۱۲)، ۶۱-۷۵.

اقدسی، علی‌نقی؛ و زینال فام، افسانه (۱۳۹۱). عوامل محیطی و اجتماعی مؤثر در ترک تحصیل (بازماندگان از تحصیل) دانش‌آموزان دختر دبیرستان‌های شهرستان میاندوآب در سال تحصیلی ۹۰-۸۹. آموزش و ارزشیابی، ۵(۱۷)، ۱۱۳-۱۳۰.

پورطاهری، مهدی؛ و پوروردی نجات، مینو (۱۳۸۸). سنجش نابرابری جنسیتی در بین زنان روستایی: مطالعه موردی استان گیلان. جامعه‌شناسی تاریخی، ۱(۲)، ۱۱۵-۱۵۵.

حمیدیان، اکرم؛ حزباوی، عزیز؛ و یوسف‌وند، حسن‌رضا (۱۳۹۳). فقر، نابرابری، طبقه متوسط در ایران. فصلنامه توسعه اجتماعی، ۹(۱)، ۳۷-۶۶.

دهنوی، جلیل؛ و معیدفر، سعید (۱۳۸۴). بررسی رابطه احساس نابرابری جنسیتی و انگیزه تحرک اجتماعی در دختران دانشجوی. فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات زنان، ۳(۷)، ۵۱-۷۵.

رستمی، فرحناز؛ صحرائی، ماریه؛ ملک‌ی، طاهره؛ ساسانی، فاطمه؛ و شاهمرادی، مهناز (۱۳۹۳). آسیب‌شناسی چالش‌ها و مشکلات دختران در جوامع روستایی (مورد مطالعه: دهستان ماهیدشت شهرستان کرمانشاه). نشریه زن در توسعه و سیاست، ۱۲(۴)، ۴۸۹-۵۰۶.

صفوی، عیسی؛ ضمیران، بهار؛ معارف‌وند، معصومه؛ و عرشی، ملیحه (۱۳۹۳). توانمندسازی اقتصادی دختران و زنان جوان در کشورهای آفریقایی، آمریکای لاتین و حوزه دریای کارائیب. فصلنامه مددکاری اجتماعی، ۳(۴)، ۳-۱۲.

علی بیگی، امیرحسین؛ و حیدری، حسین (۱۳۹۴). بررسی نگرش والدین به ادامه تحصیل دختران روستایی (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان سنقر و کلیایی). پژوهش‌های روستایی، ۶(۳)، ۵۹۳-۶۱۲.

علیرضانزاد، سهیلا؛ و سرابی، حسن (۱۳۸۶). گستره شبکه‌ی روابط اجتماعی زنان شهری و تأثیر تحصیلات دانشگاهی و اشتغال بر آنان. پژوهشنامه علوم انسانی، ۳(۵۳)، ۲۵۲-۲۲۳.

علیزاده، مرجان (۱۳۸۹). نقش اشتغال زنان در توسعه. فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ، ۲(۵)، ۴۹-۵۹.

غفاری، غلامرضا؛ و تاج‌الدین، محمدباقر (۱۳۸۴). شناسایی مولفه‌های محرومیت اجتماعی. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۵(۱۷)، ۳۳-۵۶.

- فیروزآبادی، سیداحمد؛ صادقی، علیرضا (۱۳۹۲). طرد اجتماعی رویکردی جامعه‌شناختی به محرومیت (چاپ اول؛ صص ۱۵۷-۱۵۳). تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- قاضی‌نژاد، مریم؛ و ساوالان پور، الهام (۱۳۸۶). بررسی رابطه طرد اجتماعی و آمادگی برای اعتیاد. مسائل اجتماعی ایران، ۱۶(۶۳)، ۱۸۰-۱۳۹.
- کاظمی‌پور، شهلا (۱۳۸۳). تحول سن ازدواج زنان در ایران و عوامل جمعیتی موثر بر آن. فصلنامه پژوهش زنان، ۲(۳)، ۱۲۴-۱۰۳.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۳). جامعه‌شناسی (مترجم: منوچهر صبوری). تهران: نشر نی.
- مجدالدین، اکبر (۱۳۸۶). بررسی دلایل و آثار افزایش سن ازدواج دختران روستایی در آشتیان. پژوهشنامه علوم انسانی، ۵۳، ۳۸۶-۳۷۵.
- معیدفر، سعید (۱۳۸۳). تمایز جنسی روستاییان در کار، فراغت، فعالیت و مصرف کالاهای فرهنگی. جامعه‌شناسی ایران، ۵(۲)، ۲۰۰-۱۷۹.
- نقدی، اسدالله؛ و بلالی، اسماعیل (۱۳۸۹). مسئله اجتماعی خاموش و نامرئی: کاهش شانس ازدواج برای دختران روستایی (با تأکید بر یافته‌هایی از نقاط روستایی همدان). توسعه روستایی، ۲(۲)، ۸۰-۷۹.
- نیازی، محسن؛ عشایری، طاها؛ سعادت، موسی؛ منتظری خوش، حسن؛ و عمرانی‌نژاد، فاطمه (۱۳۹۶). تبیین جامعه‌شناختی فرهنگ فقر روستایی: مطالعه‌ای در باب روستاهای استان اردبیل. مسائل اجتماعی ایران، ۱۸(۱)، ۱۸۸-۱۶۷.
- Amone, C., Julie, A., & Akot, D. (2013). A culture and girl-child education in Northern Uganda. *Prim Research on Education (PRE)*, 13, 570-578.
- Bassouk, E. L., & Donelan, B. (2003). Social deprivation. In B. L. Green, M. J. Friedman, J. T. V. M. De Jong, S. D. Solomon, T. M. Keane, J. A. Fairbank, B. Donelan, & E. Frey-Wouters (Eds.), *Trauma intervention in war and peace: Prevention, practice, and policy* (pp. 33-55). New York City: Kluwer Academic Publishers.
- Lewis, M. A., & Lockheed, M. E. (2000). *Exclusion, gender and schooling: Case studies from the developing world*. Washington, DC: Center for Global Development.
- Losindilo, E., Mussa, A., & Akarro, R. (2010). Some factors that hinder women participate in social, political and economic activities in Tanzania. *Arts and Social Sciences Journal*. doi: 10.4172/2151-6200.1000004
- Mensch, B. S., Ibrahim, B. L., Lee, S. M., & El-Gibaly, O. (2003). Gender-role attitudes among Egyptian Adolescents. *Studies in Family Planning*, 34(1), 8-18. doi: 10.1111/j.1728-4465.2003.00008.x

- Qiang, D., Xiaoyun, L., Hongping, Y., & Keyun, Z. (2008). Gender inequality in rural education and poverty. *Chinese Sociology & Anthropology*, 40(4), 64-78. doi: 10.2753/csa0009-4625400405
- Sebastian, M. P., Grant, M., & Mensch, B. (2005). *Integrating adolescent livelihood activities within a reproductive health program for Urban Slum Dwellers in India*. New Delhi: Population Council.
- Sharma, P., & Saini, N. (2013). Health, social and emotional problems of college students. *Journal of Humanities And Social Science*, 14(5), 21-34.
- Sultana, B., Zaaba, Z. B., & Umemoto, K. (2010). Women's empowerment through the development of micro entrepreneurship in rural Bangladesh. *The Social Sciences*, 5(1), 1-9. doi: 10.3923/sscience.2010.1.9
- Undiyaundeye, F. A., Igiri, I. E. (2015). The status of the girl-child at the primary, junior secondary and senior secondary schools in Northern Cross River State, Nigeria. *International Journal of Multidisciplinary Thought*, 283-289..

